

Kartlegging av slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkkhumle i 2013

Jan Ove Gjershaug, Frode Ødegaard, Arnstein Staverløkk og Sondre Dahle

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Kartlegging av slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble i 2013

Jan Ove Gjershaug
Frode Ødegaard
Arnstein Staverløkk
Sondre Dahle

Gjershaug, J. O., Ødegaard, F., Staverløkk, A. & Dahle, S. 2013 – Kartlegging av slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble i 2013. NINA Rapport 997. 36 s

Trondheim, desember 2013

ISSN: 1504-3312

ISBN: 978-82-426-2607-3]

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

[Åpen]

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

Jan Ove Gjershaug

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Signe Nybø (sign.)

OPPDRAGSGIVER(E)/BIDRAGSYTER(E)

Fylkesmannen i Oslo og Akershus

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER/BIDRAGSYTER

Øystein Røsok

FORSIDEBILDE

Kløverhumle på rødkløver. Foto: Frode Ødegaard

NØKKEWORD

Humler, *Bombus*, *Bombus subterraneus*, *Bombus distinguendus*, *Bombus humilis*, *Bombus quadricolor*, slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle, lundgjøkhumble, kartlegging, Vestfold, Telemark, Buskerud, Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag

KEY WORDS

Bumble bees mapping Norway

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA hovedkontor

Postboks 5685 Sluppen
7485 Trondheim
Telefon: 73 80 14 00

NINA Oslo

Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Telefon: 73 80 14 00

NINA Tromsø

Framsenteret
9296 Tromsø
Telefon: 77 75 04 00

NINA Lillehammer

Fakkeltgården
2624 Lillehammer
Telefon: 73 80 14 00

www.nina.no

Sammendrag

Gjershaug, J. O., Ødegaard, F., Staverløkk, A. & Dahle, S. 2013. Kartlegging av slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble i 2013. NINA Rapport 997. 36 s.

Det gis en oppsummering av arbeidet med kartlegging av de rødlistede artene slåttehumle *Bombus subterraneus*, kløverhumle *Bombus distinguendus*, bakkehumle *Bombus humilis* og lundgjøkhumble *Bombus quadricolor* i 2013. Det er søkt etter disse artene i fylkene Vestfold, Buskerud, Telemark, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.

Slåttehumle (CR) ble til tross for mye leiting ikke gjenfunnet i Vestfold i 2013. Slåttehumle ble heller ikke funnet på noen andre lokaliteter i de undersøkte fylkene.

Kløverhumle (EN) ble funnet på tre av de undersøkte lokalitetene. En dronning med pollen i pollenkurvene ble sett, fanget og fotografert i et blomsterbed på Himberg i Sandefjord kommune i Vestfold 28. juni og 30. juni 2013. Dette området er godt undersøkt gjennom flere år, og det er tvilsomt om det er noen bestand av betydning i området.

Minst fem dronninger av kløverhumle og et bol ble registrert i Rinnleiret naturreservat i Levanger kommune i Nord-Trøndelag 3. juli 2013. Funnene ble gjort på en kløvereng på en stabilisert sanddyne nær sjøen. Nesten hele kløverenga (ca 90 %) ble slått med gressklippertraktor ca 20. juli, som del av bekjempelsen av rynkerose i naturreservatet. En kløverhumle ble også observert 15. august 2013 under humletaksering i et naturindekstransekt langs en veikant ved Haugen i Levanger kommune. Dette funnstedet ligger ca 2,8 km fra Rinnleirelokaliteten og tilhører trolig samme bestand.

Bakkehumle (VU) ble funnet på 45 lokaliteter i 2013, fordelt på fylkene Vestfold, Telemark og Buskerud.

Lundgjøkhumble (DD) ble ikke registrert på noen av de undersøkte lokalitetene i 2013, tiltross for at det var stort fokus på å finne arten seint i sesongen da den erfaringsmessig er lettest å finne. Det ble leitet på gamle kjente lokaliteter i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane uten å finne arten.

Jan Ove Gjershaug, Frode Ødegaard, Arnstein Staverløkk og Sondre Dahle, Norsk institutt for naturforskning, Høgskoleringen 9, 7047 Trondheim (E-mail: jan.o.gjershaug@nina.no , frode.odegaard@nina.no , arnstein.staverlokk@nina.no , sondre.dahle@nina.no

Abstract

Gjershaug, J. O., Ødegaard, F., Staverløkk, A. & Dahle, S. 2013. Kartlegging av slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble i 2013. NINA Report 997. 36 pp.

Here we give a summary of the mapping activities of the red listed species *Bombus subterraneus*, *Bombus distinguendus*, *Bombus humilis* and *Bombus quadricolor* in 2013. It was searched for these species in the counties Vestfold, Buskerud, Telemark, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag and Nord-Trøndelag.

Bombus subterraneus (CR) was in spite of much searching not found in Vestfold in 2013. It was not found on any other localities in the investigated counties.

Bombus distinguendus (EN) was found on three of the investigated localities. One queen with pollen in the pollen baskets was seen, caught and photographed in a flower bed in Himberg in Sandefjord in Vestfold on June 28 and June 30 2013. This area has been well investigated during many years, and it is doubtful if there is any population in this area.

At least five queens of *Bombus distinguendus* and one nest was found at Rinnleiret nature reserve in Levanger in Nord-Trøndelag on July 3 2013. The records was done on a clover meadow on a stabilized dune near the sea. Almost the whole clover meadow (ca 90 %) was cut with tractor grass cutter about July 20 as part of the fight against *Rosa rugulosa* in the nature reserve. One individual of *Bombus distinguendus* was also observed on August 15 under bumble bee monitoring in a nature index transect along a road side near Haugen in Levanger. This locality is about 2,8 km from the Rinnleire locality and belong probably to the same population.

Bombus humilis (VU) was found in 45 localities in 2013, in the counties Vestfold, Telemark and Buskerud.

Bombus quadricolor (DD) was not found in any of the investigated localities in 2013 in spite there was much focus on finding the species late in the season when it should be easiest to find. It was searched for it on old known localities in Rogaland, Hordaland and Sogn og Fjordane without success.

Jan Ove Gjershaug, Frode Ødegaard, Arnstein Staverløkk og Sondre Dahle, Norsk institutt for naturforskning, Høgskoleringen 9, 7047 Trondheim (E-mail: jan.o.gjershaug@nina.no , frode.odegaard@nina.no , arnstein.staverlokk@nina.no , sondre.dahle@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	4
Innhold	5
Forord	6
1 Innledning.....	7
1.1 Metoder.....	7
2 Resultater	12
2.1 Noen viktige lokaliteter for rødlistede humler.....	13
2.1.1 Himberg i Sandefjord kommune 59.10322 °N 10.13481 ° Ø	13
2.1.1.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet.	15
2.1.2 Rinnleiret naturreservat, Levanger kommune 63.77546° N 11.43179° Ø	17
2.1.2.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet	19
2.1.3 Haugen, Levanger kommune 63.751541 ° N 11.426713 ° Ø	21
2.1.3.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet	22
3 Forvaltning/Skjøtselstiltak.....	24
4 Diskusjon.....	25
Referanser	26
5 Vedlegg.....	28

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus (FM-OA), der Norsk institutt for naturforskning (NINA) har blitt bedt om å kartlegge de rødlistede humleartene slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble i delområdene 2 (Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland) og delområde 3 (Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, Oppland, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag).

Gunn-Henny Aasen, Karin Westrum, Tom Roger Østerås og Tore Reinsborg takkes for innsatsen i leitingen etter de fire rødlistede humleartene. Frode Ødegaard, Arnstein Staverløkk og Jan Ove Gjershaug deltok fra NINA.

Vi takker Elisabeth Blikø, Ane Marte Gjershaug, Tore Reinsborg, Sissel Rübbergt, Per Inge Værnesbranden, Tom Roger Østerås, Vegard Buhaug, Magne Flåten, Thor Jan Olsen, Jon Peder Lindemann, Kristoffer Bøhn, Kristoffer Selvig, Robin Bell, Helene Totland Müller, Sara Bruun, Sondre Dahle, Ann-Elin Synnes, Linn Anette Haug, Runar Jåbekk, Øyvind Nyvold Larsen, Leif Gabrielsen, Svein Grimsby, Dag L. Fjeldstad og Kjell Mjøltnes for innsatsen med registreringer av humler som del av Naturindeksprosjektet.

Vi takker de som var med i humleregistreringene i Pollineringsprosjektet i NINA's landskaps-SIS: Jens Åström, Sandra Åström, Graciela Rusch, Sondre Dahle, Oddvar Hanssen, Arnstein Staverløkk, Jan Ove Gjershaug, Erik Stange, Heidi Myklebost, Ingrid Mathiesen, Helene Müller, Julio Morales, Nina Myhr, Emma Bengtson, Ingvil Kålås og Lise Tingstad.

Vi takker også de som utførte humleregistreringene i Rødkløverprosjektet: Jens Åström, Graciela Rusch, Sondre Dahle, Emma Bengtson, Sofie Frøberg og Helene Muller.

Vi takker Karin Westrum for lov til å bruke bildet i Figur 1.

Trondheim, desember 2013

Jan Ove Gjershaug
Prosjektleder

1 Innledning

Som en oppfølging av den kommende handlingsplanen for de tre rødlistete humleartene slåttehumle *Bombus subterraneus* (CR), kløverhumle *B. distinguendus* (EN) og bakkehumle *B. humilis* (VU) har Fylkesmannen i Oslo og Akershus (FMOA) behov for å gjennomføre en kartlegging av disse artene med mål om å finne nye lokaliteter som kan inngå i oppfølgingen av handlingsplanen på dem. I tillegg skal lundgjøkhumle *Bombus quadricolor*, som har status DD på Rødlista, kartlegges.

Målet med kartleggingen er å finne lokaliteter for disse fire humleartene, slik at en kan gjennomføre kunnskapsbasert forvaltning av disse artene og deres leveområder for å sikre en langsiktig bevaring av dem i Norge.

Norsk institutt for naturforskning (NINA) fikk i oppdrag å kartlegge slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumle i fylkene Vestfold, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Buskerud, Oppland, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.

1.1 Metoder

Vi har oppsøkt så mange potensielle egnede lokaliteter som mulig. Vi har oppsøkt mange av de tidligere kjente lokalitetene for slåttehumle og kløverhumle som er beskrevet i Ødegaard m.fl. 2012. Det ble vurdert som mest sannsynlig å finne nye forekomster av disse humleartene i nærheten av disse lokalitetene. Vi har også oppsøkt mange av de gamle lokalitetene for lundgjøkhumle i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane som er nevnt i Løken 1984. Det ble lagt vekt på å undersøke lokaliteter med forekomster av prefererte blomster for alle fire humleartene. Det har vært særlig fokus på forekomster av ulike kløverarter. Også forekomster av lupin har hatt stor fokus, da våre erfaringer fra Sverige har vist at forekomster av lupin er sterkt ettertraktet av disse langtungete humleartene.

Vi har dessuten leita etter nye lokaliteter utenom nærområdet til tidligere kjente forekomster. Det ble på tilsvarende måte som nevnt ovenfor fokusert på forekomster av prefererte blomster og naturtyper. Søket etter lundgjøkhumle ble konsentrert med høyest fokus i august pga sen flyvetid.

På lokaliteter som så lovende ut, og som har en viss utstrekning, ble det brukt anslagsvis 1-3 timer for å ha en rimelig sikkerhet for å registrere de ettersøkte humleartene.

Når det gjelder den vanligere bakkehumle, har vi i første omgang ikke prioritert å bruke verdifull tid på å oppsøke alle kjente lokaliteter. Denne arten ble kartlagt i alle områder hvor det ble søkt etter slåttehumle, kløverhumle og lundgjøkhumle.

Alle funn av disse humleartene ble koordinatfestet innenfor en nøyaktighet på 10 meter med GPS. Funnene av kløverhumle ble dokumentert ved fotografering. Potensielle slåttehumler kan være vanskelig å artsbestemme bare ut fra bilder. Det er særlig forveksling med melanistiske hagehumler med brune hår på bakstussen som lett kan bli forvekslet med slåttehumle (**Figur 1**). Dersom det finnes en tydelig kjøll på undersiden av sjette sternitt (**Figur 2**), er det en sikker slåttehumle.

Totalt ble det leitet etter disse fire humleartene i 110 områder av varierende størrelse som del av dette prosjektet. I tillegg ble det registrert humler i regi av andre NINA-prosjekter. I Naturin-deksprosjektet ble 55 områder, hvert med 1 km med transekter, undersøkt tre ganger i løpet av sommeren. I Pollineringsprosjektet på epler ble 29 områder undersøkt med varierende transektlengder fra 500 til 1500 m tre ganger i løpet av sommeren. I Kløverfrøprosjektet ble ni områder, hvert på 50 X 25 m undersøkt i en time fire ganger i løpet av sommeren.

Figur 1. Melanistisk hagehumle *Bombus hortensis* til venstre, slåttehumle *Bombus subterraneus* til høyre Foto: Karin Westrum.

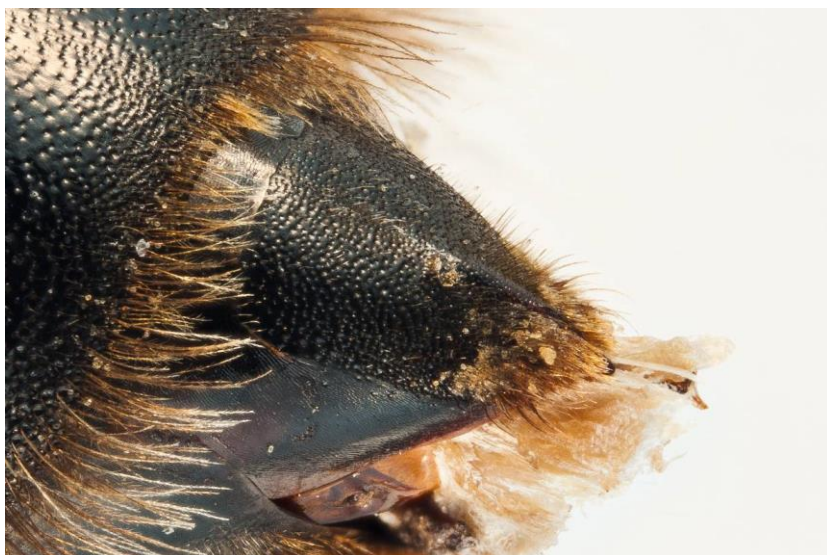

Figure 2. Sjette sternitt (S6) av slåttehumle. Sett skrått fra undersiden viser en tydelig kjøl i bakre del. Foto: Arnstein Staverløkk.

Kløverhumler er uproblematisk å artsbestemme. Det gjelder også vanligvis bakkehumler når de mørkebrune hår på det andre bakkroppsledet som i noen tilfeller kan danne et bredt mørkebrunt bånd. Bleke individer kan imidlertid lett forveksles med åkerhumler, men kan sikkert bestemmes dersom de har svarte hår på siden av de bakerste ryggplatene. Dessuten gir de oftest et inntrykk av å ha mørkere bånding på bakkroppen (**Figur 3**).

Figur 3. Bakstussen hos bakkehumle *Bombus humilis* har rikelig med svarte hår som skiller den fra åkerhumle *Bombus pascuorum* Foto: Arnstein Staverløkk.

Lundgjøkkhumler er mer problematiske å bestemme. De ligner noe på dronninger markhumler og kan derfor være lett å overse. De har sen flyvetid, så vi har konsentrert søket med høyest fokus i august og begynnelsen av september da det er størst mulighet for å finne hanner (**Figur 4**). De er tidligere ofte funnet på blåknapp og rødknapp, men er også på denne årstiden funnet på veitistel, myrtistel, lintorskemunn, følblom og solhatt.

Antall individer av de tre aktuelle artene innenfor funnstedet ble anslått, fordelt på kaster (dronning, arbeider, hann). Dersom humlene ble påvist under næringssøk i kløvereng, veikant, slåtemark, hage osv, ble funnsted for næringssøk forsøkt avgrenset. Funnstedene ble beskrevet på lokalitetsnivå etter NiN-systemet (Halvorsen *et al.* 2009), der følgende egenskaper ble beskrevet: beliggenhet, naturtyper, utforminger og vegetasjonstyper, bruk, tilstand, evt. grad av gjengroing og påvirkning, fremmede arter, behov for skjøtsel og hensyn. Dessuten ble følgende arts mangfold beskrevet: særlig aktuelle næringsplanter for humler, andre observerte humlearter, andre påviste rødlistede arter, fremmede karplanter med vekt på arter som kan true lokalitetens egnethet for aktuelle humlearter. Dersom lokaliteten er en viktig naturtype i henhold til DN-håndbok 13 (DN 2007), ble lokaliteten verdibegrunnes.

Figur 4. Hann av lundgjøkhumle i august. Foto: Arnstein Staverløkk

Funnsteder for de tre aktuelle humleartene ble beskrevet oversiktlig på landskapsnivå, innenfor et areal på minst 1 kvadratkilometer, med hensyn til forekomst av egnede områder for næringssøk av en viss størrelse, som kløverenger, slåttmarker, blomsterenger, hager og kantsoner langs veger og åkrer med forekomst av næringsplanter. Landskapet ble også bli beskrevet med hensyn på topografisk variasjon, hva som er dominerende naturtyper, omtrentlig arealandel av jordbruksområder, boligområder og mulige spredningsbarrierer for humler. Dette ble gjort i felt og dokumentert med bilder, samt senere underlagt en kartanalyse med GIS-verktøy basert på N50 arealdekke kartgrunnlag.

Ved funn av bakkehumle på lokaliteter uten noen av de andre tre humleartene, ble funnene lagt inn i Artskart med funnopplysninger, uten naturtypebeskrivelser av lokalitetene.

Alle registreringer av rødlistede arter og andre interessante arter vil også bli gjort tilgjengelig i Artskart. Lokaliteter som er undersøkt i felt uten funn av de tre artene er også blitt koordinatfestet. Dette er alle lokaliteter som er vurdert som potensielle pga gode forekomster av blomster. Her har vi også benyttet innsamlete data som er gjort i våre prosjekter Naturindekskartlegging, Pollineringsprosjektet på epler og pollineringsprosjektet på rødkløver.

Vedlegg 1 og 2 viser hvilke områder i Vestfold hvor det er blitt leitet etter slåttehumle, kløverhumle og lundgjøkhumble uten funn i 2010-2013, med unntak av funnet av kløverhumle i Himberg i Sandefjord i 2013.

Vedlegg 3 og 4 viser eksempler på gode blomsterforekomster i Sogn og Fjordane, hvor det ble leita spesielt etter lundgjøkhumble i 2013.

Vedlegg 5 viser et eksempel på veikanter uten blomster etter sprøyting. Dette var et vanlig syn i deler av Hardanger i august 2013. Tilsvarende var det vanlig med snauslåtte veikanter.

Vedlegg 6 viser et eksempel på spredning av kjempespringfrø i Ulvik i Hardanger.

Vedlegg 7 og 8 viser i tabellform alle lokalitetene som prosjektet har hentet data fra.

Vi beskriver de tre lokalitetene hvor vi registrerte kløverhumle i 2013.

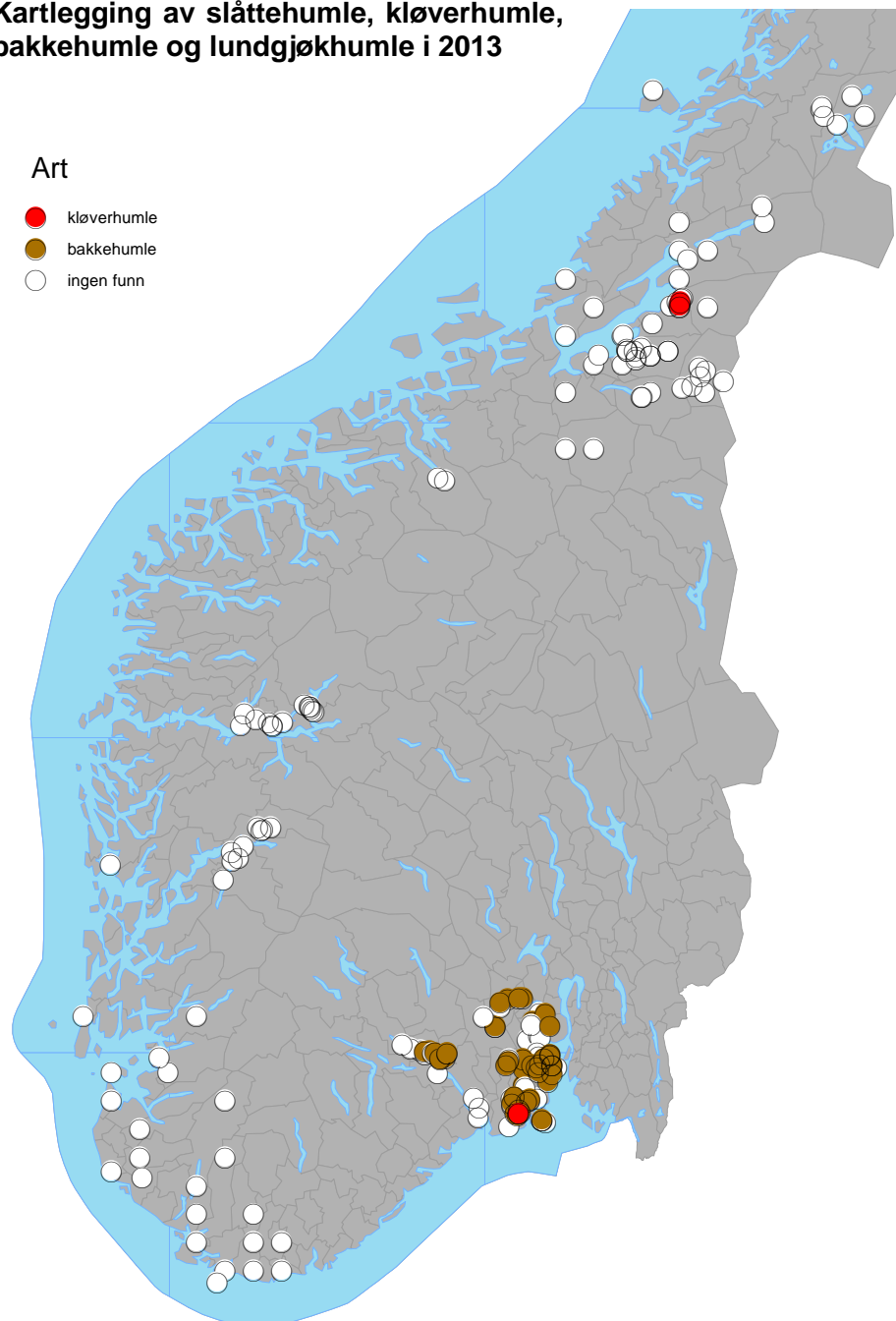
.

2 Resultater

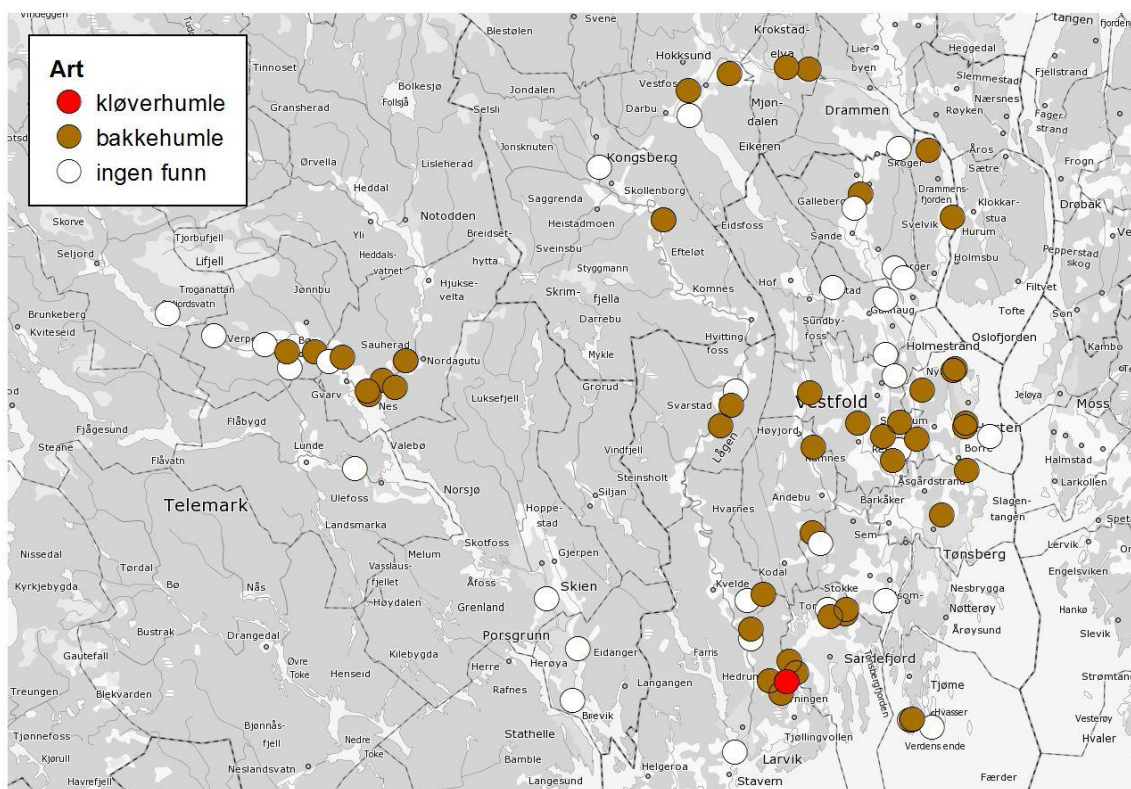
2.1 Humlefunn i 2013

Det ble funnet bakkehumle på 45 av de 180 områdene som ble undersøkt i dette prosjektet. Kløverhumle ble funnet på tre lokaliteter, to i Levanger og en i Sandefjord. Figur 5 viser en oversikt over alle besøkte lokaliteter og angir funnene av bakkehumle og kløverhumle.

Kartlegging av slåttemumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumle i 2013

Figur 5. Oversiktskart over alle besøkte lokaliteter, inkludert data fra Naturindeks, PolliClover og SIS WP2. Funn av bakkehumle (brunt) og kløverhumle (rødt) er angitt med fargede sirkler.

Figur 6. Detaljkart over funn av bakkehumle og kløverhumle i Vestfold, Telemark og Buskerud.

2.2 Noen viktige lokaliteter for rødlistede humler

2.2.1 Himberg i Sandefjord kommune 59.10322 °N 10.13481 ° Ø

Lokaliteten er gården til Karin Westrum. Hun registrerte en kløverhumle dronning (**Figur 7**) i blomsterbedet sitt (**Figur 8**) to ganger den 28. juni og to ganger den 30. juni 2013. Observatøren har kikket etter humler i området i flere år uten å ha registrert arten tidligere.

Figur 7. Kløverhumle dronning med pollen i pollenkurvene fanget og sluppet fri på Himberg 28. juni 2013. Foto: Karin Westrum.

Figur 8. Blomsterbed hvor kløverhumle dronning ble sett 28. juni og 30. juni 2013. Den satte seg på blå ridderspore.

2.2.1.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet.

Natursystem-hovedtype: T2 Konstruert fastmark

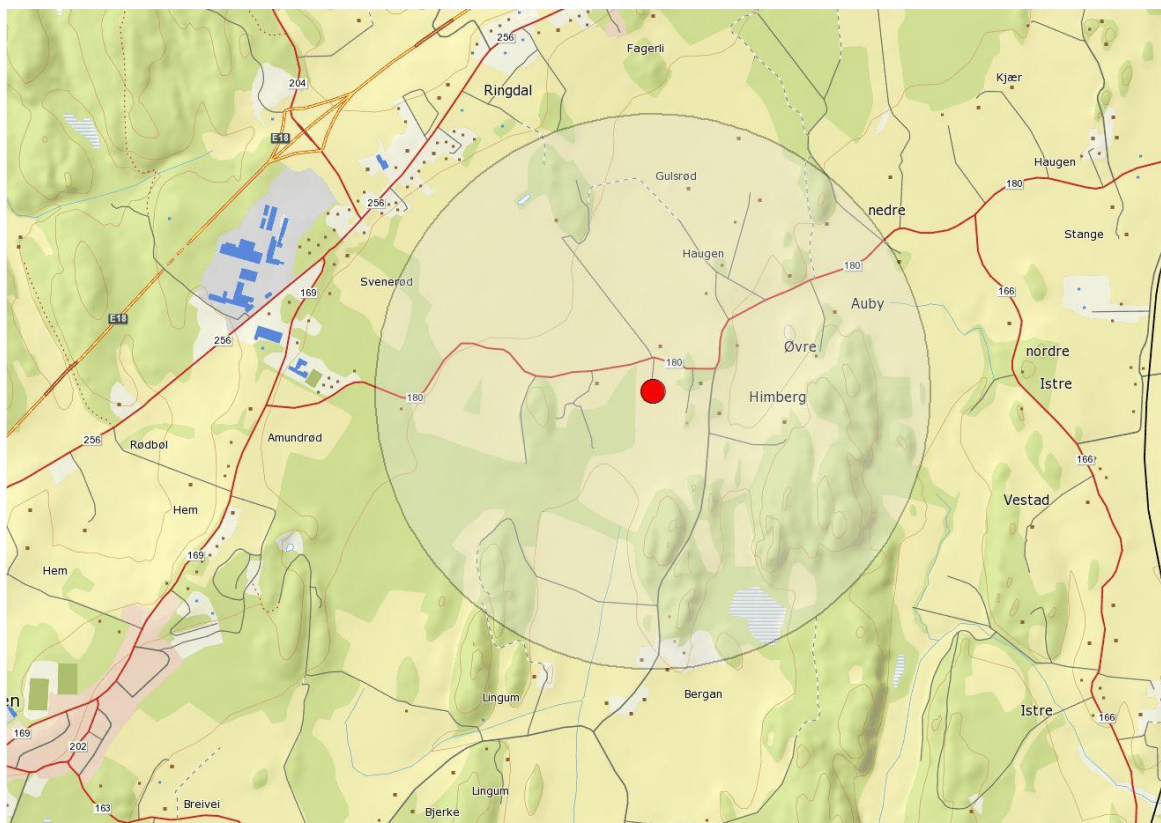
Natursystem-undertype: T2.7 Gårdstun

Funnstedet er et blomsterbed i et gårdstun. Rundt gårdstunet er det kornåkrer (T3.3), veikanter (T2.10) og åkerkanter (T3.4). Noe lengre unna ligger flere andre gårder og små bergknauser med skog (T23) (**Figur 9**)

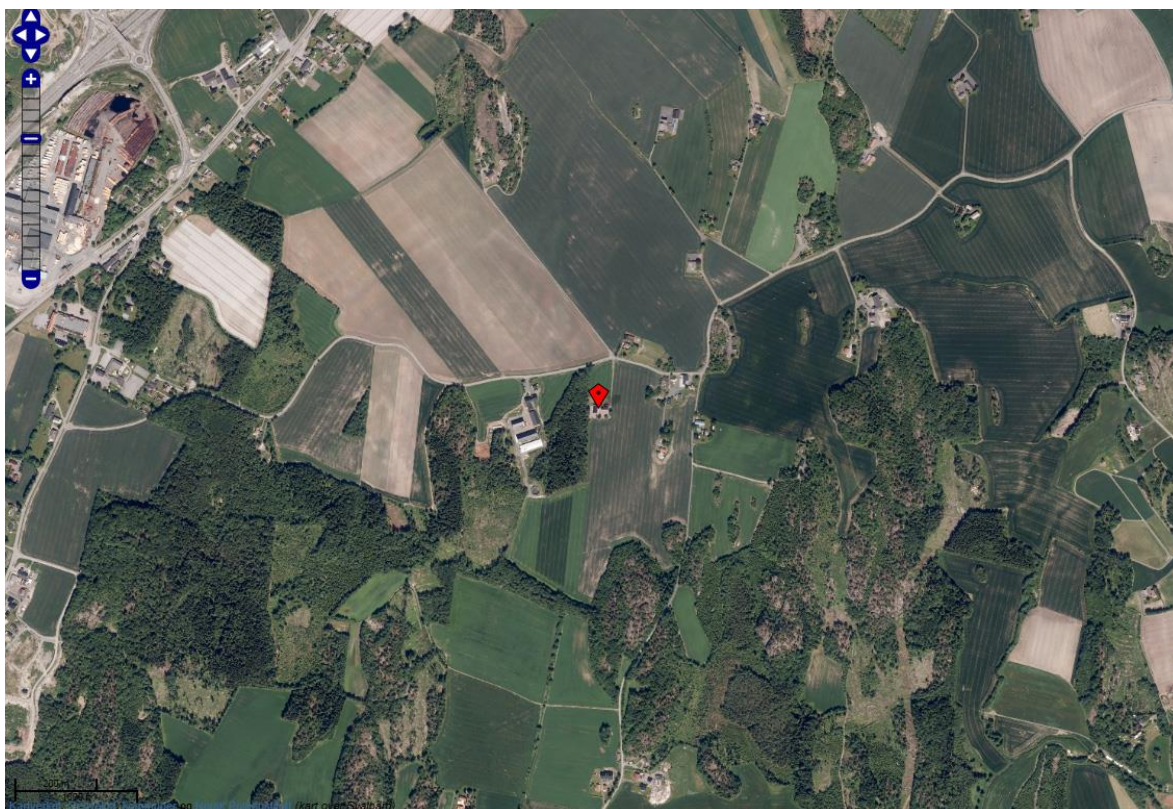

Figur 9. Mosaikk av kornåkrer, vei/åkerkanter og skog ved Himberg.

På landskapsnivå innen en radius på 1 km rundt funnstedet består landskapet av skog, kornåkrer, veier, boligområder og myr (**Tabell 1, Figur 10 og 11**).

Figur 10. Kart over funnstedet i Himberg (rød prikk) med en radius på 1 km rundt funnstedet avmerket.

2.2.2 Rinnleiret naturreservat, Levanger kommune 63.77546° N 11.43179° Ø

Den 3. juli 2013 ble minst fem dronninger av kløverhumle (**Figur 12**) funnet på en kløvereng på en stabilisert sanddyne nær sjøen (**Figur 13**).

Figur 12. Kløverhumle dronning på rødkløver på Rinnleiret 3. juli 2013. Foto: Frode Ødegaard

Figur 13. Kløverenga på Rinnleiret 3. juli 2013. Foto: Frode Ødegaard

Det ble også funnet en bolplass ca. 10 m unna forekomsten av erteplanter hvor dronningene søkte næring (**Figur 14 og 15**). Det ble ikke sett arbeidere av kløverhumle. En av dronning forsvant inn på samme sted i vegetasjonen noe som tyder på at bol var under etablering.

Figur 14. Bolplass for kløverhumle på Rinnleiret 3. juli 2013. Foto: Frode Ødegaard

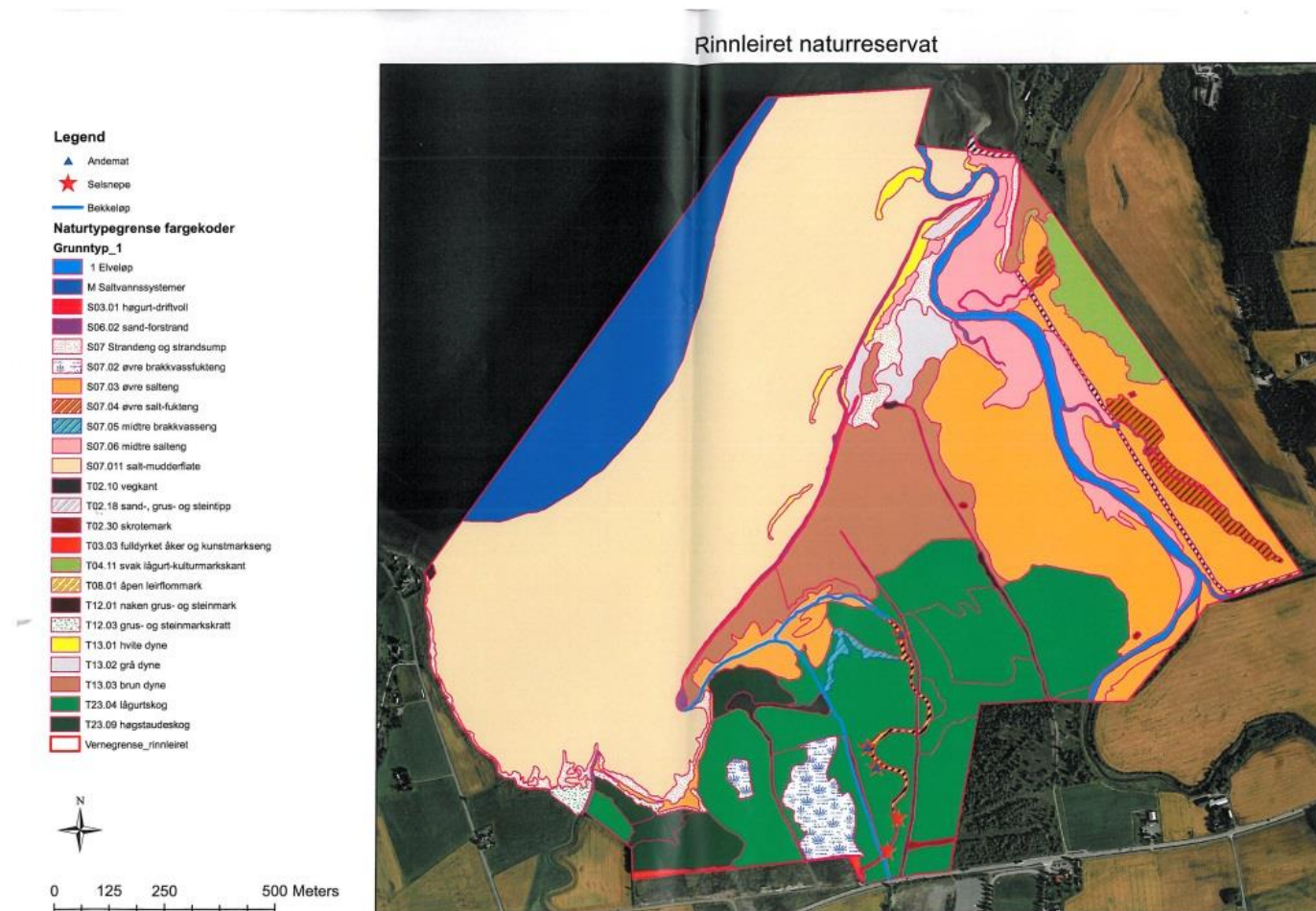
Figur 15. Nærbilde av bolplassen for kløverhumle på Rinnleiret. Foto: Frode Ødegaard.

Da lokaliteten ble besøkt igjen 29. juli var nesten hele (ca. 90%) av kløverenga på 10X15 meter slått med gressklippertraktor. Dette ble utført av SNO ca 20. juli som en del av bekjempelsen av rynkerose i naturreservatet. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag har over flere år gitt SNO i oppdrag å bekjempe rynkerose i flere verneområder.

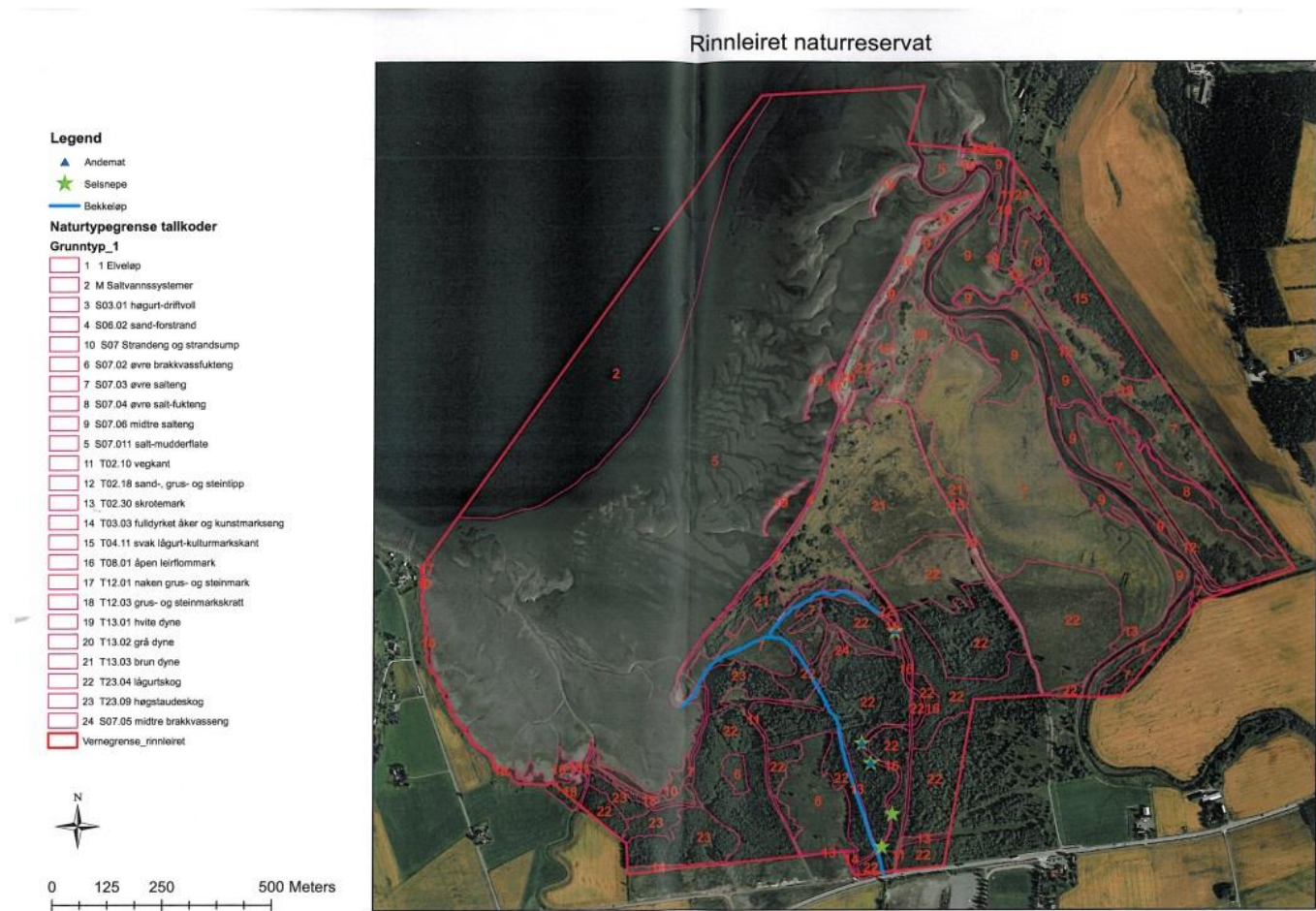
2.2.2.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet

Natursystem-hovedtype for kløverenga er T13 Sanddynemark, med undertype T13.03 brun dyne (**Figur 16** og **17**). En mer utførlig beskrivelse er gitt av Johansen m.fl. 2013 og Bele m.fl. 2014

Verdien av kløverenga på sanddynemarka må betegnes som A-område, da det er eneste kjente bol-område for den sterkt truede kløverhumla i Norge i 2013.

Figur 16. Registrerte naturtyper i Rinnleiret naturreservat (foreløpig kart utarbeidet av Bolette Bele, BIOFORSK).

Figur 17. Naturtypegrenser for Rinnleiret naturreservat. Foreløpig kart av Johansen m.fl. 2013.

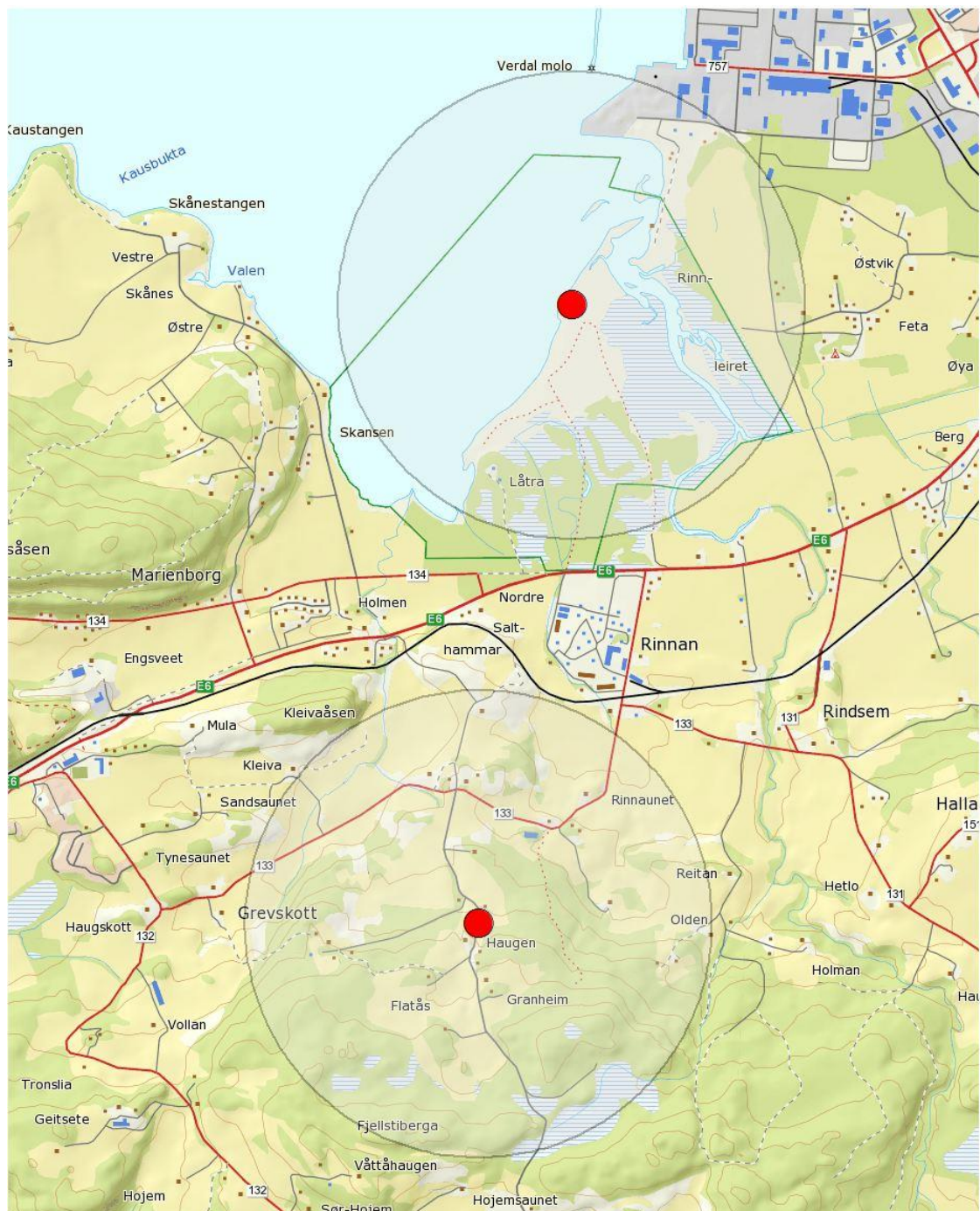
På landskapsnivå innen et areal på 1 km² rundt funnstedet består landskapet av diverse strandenger (S07) strandeng, skog (T23), fulldyrket åker og kunstmarkseng (T03), og svak lågurt-kulturmarskanskant (T04) (**Figur 14, 15, 16 og 17**). På

Figur 18. Flybilde av Rinnleiret naturreservat og nærliggende områder. Funnstedet for kløverhumle er merket med rød prikk.

2.2.3 Haugen, Levanger kommune 63.751541 ° N 11.426713 ° Ø

Under arbeid med humletakseringer i Naturindeksprosjektet ble en kløverhumle av ubestemt kaste sett i det ene transektet i en veikant. Den forsvant ut over en kornåker før den kunne fanges og fotograferes. Denne lokaliteten ligger ca 2,8 km fra Rinnleirelokaliteten (**Figur 19**)

Figur 19. Kart over kløverhumlefunnet i Rinnleiret naturreservat (grønn avgrensning, øverst), og funnet av kløverhumle ved Haugen (nederst) ca 2,8 km fra kløverhumlelokaliteten på Rinnleiret. En buffer med radius på 1 km er avmerket rundt funnstedet.

2.2.3.1 Naturtypebeskrivelse etter NiN-systemet

Natursystem-hovedtype: T2 Konstruert fastmark

Natursystem-undertype: T2.10 Veikant

På landskapsnivå innen et areal på 1 km² rundt funnstedet består landskapet av kornåkrer (T3), skog (T23), gårdstun og veikanter (T2).

En sammenligning av arealdekket på de tre lokalitetene ved hjelp av GIS verktøy ble gjennomført med N50–arealdekke som kartgrunnlag, **Tabell 1**. Bufferen rundt funnstedet som ble undersøkt er vist i figur 10 og 19, det går frem at Himberg og Haugen lokalitetene henholdsvis er dominert av dyrket mark (62 og 46 %), etterfulgt av skog (37 og 44 %). Rinnleiret-lokaliteten skiller seg ut ved å inneholde en større andel åpne områder og myr.

Tabell 1. Prosent arealdekke i en radius på 1 km rundt de tre funnstedene av kløverhumle, basert på N50 -arealdekke (Statens kartverk). For Rinnleiret utgjorde havflate det største landskapselementet, arealdekke med dette landskapselementet utelatt er gitt i parentes.

Landskapselement	Himberg	Haugen	Rinnleiret
Dyrket mark	62	46	9 (18)
Skog	37	44	11 (23)
Åpent område	1	6	13 (26)
Myr	1	3	14 (27)
Industriområde	0	0	2 (4)
Havflate	0	0	50 (0)
Elv	0	0	1 (1)

3 Forvaltning/Skjøtselstiltak

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag har, etter å blitt gjort oppmerksom på forekomsten av kløverhumle i Rinnleiret naturreservat, vært i kontakt med SNO og grunneier som utfører slått. Planen var å slå området tre ganger i løpet av ettersommeren. For ettertiden vil metode for fjerning av rynkerose endres slik at kløverenga ikke vil bli slått. Det arbeides med en skjøtelsesplan for Rinnleiret naturreservat der bl.a. hensynet til humler skal koordineres med tiltakene for å bekjempe rynkerosa (Bele m.fl. 2014).

Når det gjelder videre oppfølging av faggrunnlaget for handlingsplanen for kløverhumle, slåttehumle og bakkehumle viser vi til side 51-62 i NINA Rapport 816 med følgende stikkord:

Videre kartlegging

Overvåking

Skjøtsel av slåtteenger

Etablering av nye slåtteenger

Stimulere til mer kløverdyrking

Bevaring av pollen- og nektarproduserende trær og busker

Unngå brenning av vegetasjon

Restriksjoner på sprøyting

Bevaring av skrotemark

Oppfordre hageeiere til å bruke humleplanter og unngå farlige planter

Restriksjoner på bikuber nær lokaliteter med kløverhumle og slåttehumle

Innføre innsamlingsforbud på dronninger av kløverhumle og slåttehumle

Vurdere utsetting av kløverhumle og slåttehumle fra Sverige

Etablere grønne korridorer

Skjøtsel av veikanter og åkerkanter

Spre informasjon om hva som kan gjøres for å berge disse humlene

4 Diskusjon

Til tross for et omfattende registreringsarbeid på humler i 2013, ble det bare funnet kløverhumle på tre lokaliteter. Ingen funn ble gjort av slåttehumle og lundgjøkhumle. Dette viser at alle disse tre artene er svært sjeldne i de undersøkte fylkene, og at fortsatt fortjener en plass på Rødlista. Det kan synes som om slåttehumla har er begrenset til sørlige deler av Hedmark samt noen lokaliteter i Østfold, Oslo og Akershus (Bengtson & Olsen 2013a). Det er knyttet noe usikkerhet omkring funnet av en dronning av slåttehumle ved Fokserød/Torp i Sandefjord i Vestfold i 2011 (Bollingmo 2011). Dette individet ble ikke fanget inn og studert med lupe. Som nevnt i metodekapittelet kan melanistiske hagehumler være svært lik slåttehumler. Denne typen av melanistiske hagehumler er registrert flere ganger i Vestfold i de senere år (Karin Westrum og Gunn-Henny Aasen pers. medd.).

De mange funnene av bakkehumle i Vestfold, Buskerud og Telemark bekrefter bildet som er gitt av Bengtson & Olsen 2013a. Denne arten vil trolig bli tatt ut av Rødlista ved neste revidering.

Bruk av frivillige til registreringsarbeidet har fungert godt. Vi har på den måten fått kartlagt langt flere områder enn vi ellers ville ha gjort. Dessuten har vi hatt god synergieffekt av de andre humleprosjektene (pollineringsprosjektene og Naturindeksprosjektet) som er utført i regi av NINA. Det ene kløverhumlefunnet i Nord-Trøndelag ble gjort under registreringer i Naturindeksprosjektet.

Det ble gjort en spesiell innsats for å finne lundgjøkhumla på Vestlandet sent på sesongen i 2013. Erfaringene fra Hedmark og Østfold i 2012 viste at funn av hanner av lundgjøkhumle ble gjort i perioden 17. august - 24. september (Bengtson & Olsen 2013b). Mange av de gamle lokalitetene som er beskrevet av Løken (1984) ble oppsøkt i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane uten at arten ble funnet. Det ble gjort funn av verten lundhumle *Bombus soroeensis* på flere lokaliteter, så forholdene skulle være tilstede også for lundgjøkhumla.

Funnene av kløverhumle i Nord-Trøndelag er trolig resultat av en innvandring østfra fra Sverige. Det blir spennende å følge med denne bestanden i de kommende år.

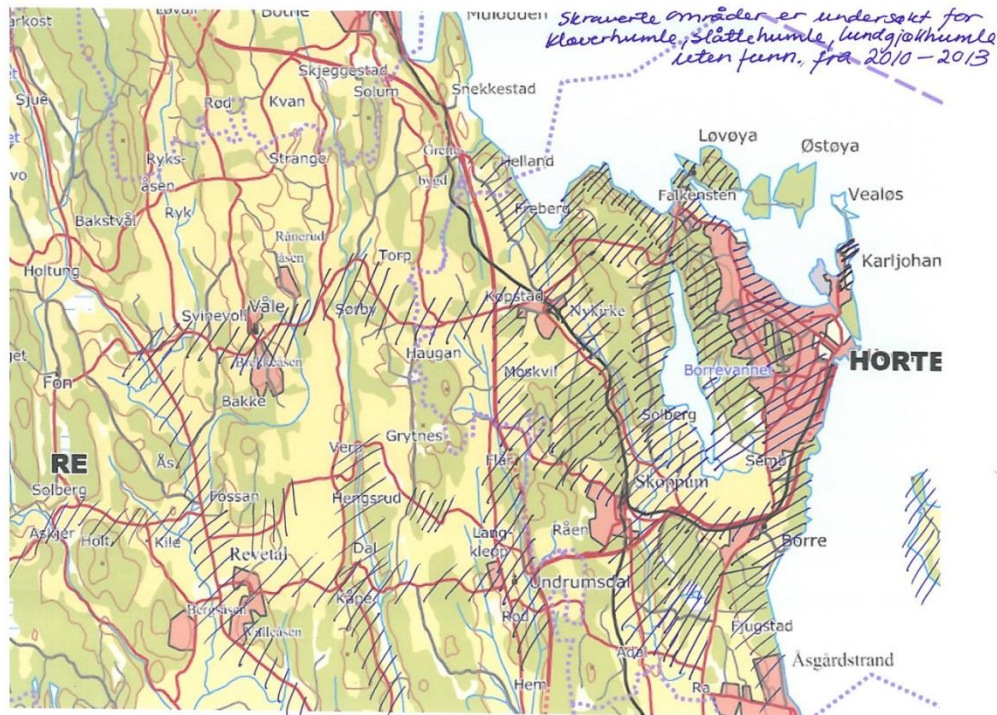
Det kan ikke være tvil om at de tre rødlistete artene slåttehumle, kløverhumle og lundgjøkhumle er svært sjeldne og truet i hele Sør-Norge. Vi anbefaler fortsatt kartlegging på nye lokaliteter for å få bedre kunnskap om forekomsten av disse artene. På bakgrunn av det overraskende funnet av kløverhumle på Rinnleiret er det ikke usannsynlig at arten også kan finnes andre steder i Trøndelag. Fylkene Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane er fremdeles svært dårlig undersøkt.

Videre er det viktig med en overvåking av lokaliteter hvor de tidligere er funnet. Det er viktig for å kunne fastslå om artene har etablert levedyktige bestander i Norge, eller om det bare er resultatet av tilfeldige kortlevende etableringer vi har sett.

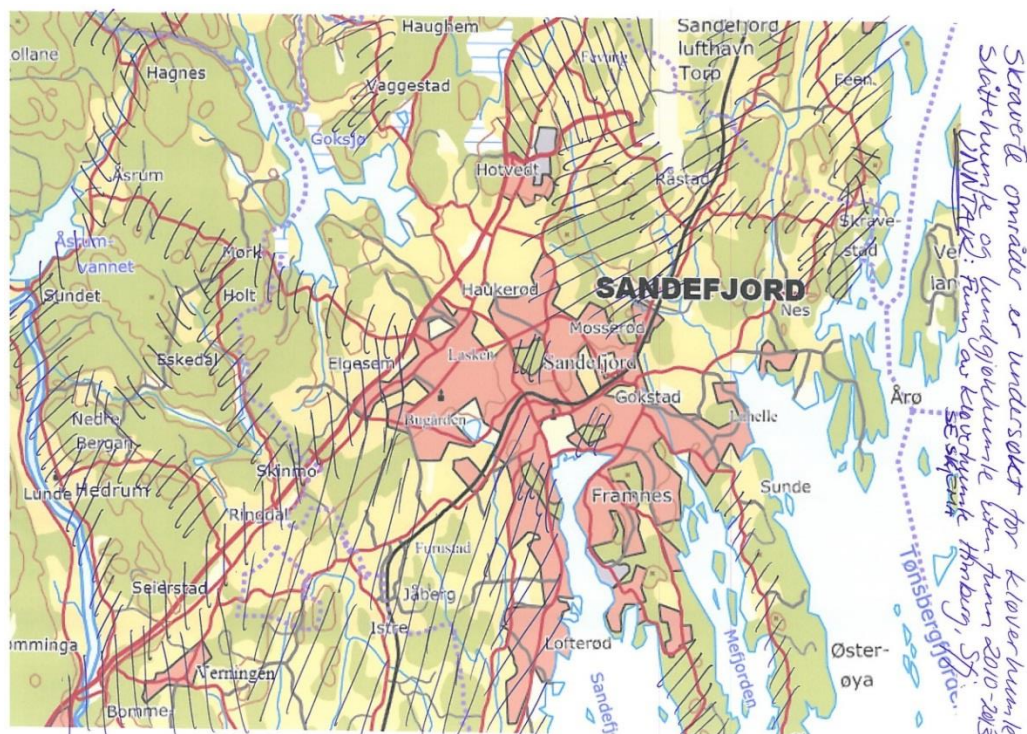
Referanser

- Bele, B., Thingstad, P.-G. & Ødegaard, F. 2014. Skjøtelsesplan for Rinnleiret naturreservat, Levanger og Verdal – revidering og evaluering av igangsatte tiltak. Bioforsk Rapport 8 (134).(under utarbeidelse).
- Bengtson, R. & Olsen, K. M. 2013a Kartlegging av rødlistede humler i Sør-Norge i 2011 og 2012. BioFokus-rapport 2013-2. 105 s.
- Bengtson, R. & Olsen, K. M. 2013b Lundgjøkkhumle *Bombus quadricolor* i Norge. SABIMA-rapport. 40 s.
- Bollingmo, T. 2011. Slåttehumle *Bombus subterraneus* (L.) som «case» i arbeidet med kritisk truede arter; status, økologi og forslag til bestandsfremmede tiltak i Norge. BRAINS Media. Rapport Trondheim desember 2011. 32 s. [Tekst inn her]
- Direktoratet for naturforvaltning (DN) 2007. Kartlegging av naturtyper – Verdisetting av biologisk mangfold. DN-håndbok 13-1999. 2. utgave 2006 (oppdatert 2007). 254 s.
- Halvorsen, R., Andersen, T., Blom, H.H., Elvebakk, A., Elven, R., Erikstad, L., Gaarder, G., Moen, A., Mortensen, P.B., Norderhaug, A., Nygaard, K., Thorsnes, T. & Ødegaard, F. 2009. Naturtyper i Norge – Teoretisk grunnlag, prinsipper for inndeling og definisjoner. Naturtyper i Norge versjon 1.0 Artikkel 1: 1-210.
- Johansen, L., Grenne, S. N., Vesterbukt, P. & Bele, B. 2013. Basiskartlegging etter NiN (Naturtyper i Norge). Rinnleiret naturreservat, Levanger og Verdal. Bioforsk Rapport 8(135).
- Løken, A. 1984. Scandinavian species of the genus *Psithyrus* Lepeletier (Hymenoptera: Apidae). Ent. Scand. Suppl. 23: 1-45.
- Ødegaard, F., Gjershaug, J. O., Staverløkk, A. & Mjelde, A. 2012. Faglig grunnlag for handlingsplan for kløverhumle *Bombus distinguendus*, slåttehumle *Bombus subterraneus* og bakkehumle *Bombus humilis*. NINA Rapport 816: 1-69.

5 Vedlegg

Vedlegg 1. Skraverte områder er undersøkt for kløverhumle, slåttemumle og lundgjøkhumle uten funn fra 2010-2013.

Skraverte områder er undersøkt for kløverhumle, slåttemumle og lundgjøkhumle uten funn i 2010-2013, med unntak av kløverhumle som ble funnet på Himberg i Sandefjord i 2013.

Vedlegg 3. Veikant i Ornes, Luster i Sogn. Foto: Arnstein Staverløkk

Vedlegg 4. Honningurt i Leikanger, Sogn. Foto: Arnstein Staverløkk.

Vedlegg 5. Sprøyta veikant. Foto: Jan Ove Gjershaug, Jan Ove

Vedlegg 6. Kjempespringfrø i Ulvik i Hardanger. Foto: Jan Ove Gjershaug

Vedlegg 7. Lokalteter besøkt gjennom sommeren 2013 og undersøkt for slåttehumle, kløverhumle, bakkehumle og lundgjøkhumble. Under "Kaste" står ♀ for dronning, ♀A for arbeider og ♂ for hann, antall er gitt der dette ble registrert. Lokaltetene er undersøkt av Arnstein Staverløkk (AS), Frode Ødegaard (FØ), Gunn-Henny Aasen (GHA), Karin Westrum (KW), Jan Ove Gjershaug (JOG), Tom Roger Østerås (TRØ) og Tore Reinsborg (TR).

Art	Kaste	Observatør	Dato	Fylke	Kommune	Lokalitet	Naturtype	Long.	Lat.
bakkehumle	1♀	FØ	25. jun. 2013	Buskerud	Hurum	Verket	Tørreng	10.4133	59.6122
ingen funn		FØ	13. jul. 2013	Buskerud	Kongsberg	Laugrudmoen	Ruderat sandomr. med erteplanter	9.6614	59.6373
bakkehumle	3♀, 2♀A	FØ	25. jun. 2013	Buskerud	Nedre Eiker	Batteriet	Tørrbakke, skogkant	10.0414	59.7594
ingen funn		JOG	28. aug. 2013	Hordaland	Bergen	Botanisk hage, Milde	Mange ulike blomster	5.2709	60.2551
ingen funn		JOG	29. aug. 2013	Hordaland	Ullensvang herad	Djønno		6.7480	60.4653
ingen funn		JOG	29. aug. 2013	Hordaland	Ullensvang herad	Hauso		6.6434	60.3757
ingen funn		JOG	29. aug. 2013	Hordaland	Ullensvang herad	Like før Kinsarvik	Veikant	6.7112	60.3953
ingen funn		JOG	30. aug. 2013	Hordaland	Ullensvang herad	Utne		6.6245	60.4225
ingen funn		JOG	29. aug. 2013	Hordaland	Ullensvang herad	Vikebygd		6.5703	60.2603
ingen funn		JOG	28. aug. 2013	Hordaland	Ulvik	Aurdal	Blomsterrik veikant	6.8884	60.5801
ingen funn		JOG	28. aug. 2013	Hordaland	Ulvik	Hjeltnes		6.9277	60.5628
ingen funn		JOG	29. aug. 2013	Hordaland	Ulvik	Osa	Småbruk, rødknapp og blåklokke	7.0354	60.5892
ingen funn		JOG	28. aug. 2013	Hordaland	Ulvik	Ulvik sentrum		6.9461	60.5728
ingen funn		JOG	1. sep. 2013	Møre og Romsdal	Sunndal	Bjørkan	Veikant med rødknapp	8.6470	62.6590
ingen funn		JOG	1. sep. 2013	Møre og Romsdal	Sunndal	Sunndalsøra	Veikant og hage	8.5585	62.6725
ingen funn		TRØ	21. sep. 2013	Nord-Trøndelag	Frosta	Vikaleiret		10.7284	63.5696
ingen funn		TR	27. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Flatås	Åkerkant av kløveråker	11.4272	63.7482
kløverhumle		TR	15. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Haugen_Levanger		11.4267	63.7515
ingen funn		TRØ	15. mai. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Nesvatnet, Øst		11.0924	63.6460
kløverhumle	5♀	FØ	3. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Rinnleiret	Kløverenge på hvit/brun dyne	11.4318	63.7755
ingen funn		TR	16. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Rinnleiret - grasenga	Strandeng	11.4325	63.7707
ingen funn		TR	16. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Rinnleiret - Låtra	Åkerkant	11.4164	63.7649
ingen funn		TRØ	1. okt. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Røstad		11.3134	63.7535
ingen funn		TR	16. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Levanger	Skånes	Åkerkant	11.3926	63.7777
ingen funn		TRØ	11. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Gåsdalen, Meråker		11.6393	63.3047
ingen funn		TRØ	22. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Kvernmoen		11.7184	63.4131
ingen funn		TRØ	28. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Rotvoll, Meråker		11.8040	63.2704
ingen funn		TRØ	8. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Skomakermoen		11.8016	63.3947
ingen funn		TRØ	15. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Svartbutjønna, Meråker		11.7387	63.3619

ingen funn	TRØ	22. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Tevelaldalen		12.0317	63.3395
ingen funn	TRØ	3. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Meråker	Øvre Torsbjørka		11.5157	63.2887
ingen funn	TRØ	24. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Namsskogan	Sandåmoen, Namsskogan		13.1780	64.9249
ingen funn	TRØ	28. mai. 2013	Nord-Trøndelag	Namsskogan	Steinfjellet, Namsskogan		13.2123	64.8707
ingen funn	TRØ	15. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Røyrvik	Gjersvikruet, Røyrvik		13.3941	64.8235
ingen funn	TRØ	15. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Røyrvik	Hudningsvatnet, Røyrvik		13.7549	64.8805
ingen funn	TRØ	15. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Røyrvik	Naustervika, Namsvatnet		13.5819	64.9898
ingen funn	TRØ	10. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Snåsa	Grånåseteren, Snorronfjellet		12.4343	64.3462
ingen funn	TRØ	16. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Steinkjer	Heggevegen		11.4946	64.0249
ingen funn	TRØ	6. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Beitlandet	Natureng	11.3119	63.4953
ingen funn	TRØ	6. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Beitlandet, Stjørdal		11.3120	63.4952
ingen funn	TRØ	24. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Gjevingfeltet		10.9097	63.4362
ingen funn	TRØ	14. aug. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Lia, Vassbygda		10.9709	63.5037
ingen funn	TRØ	26. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Skjervold	Stor hage	10.7931	63.4833
ingen funn	TRØ	29. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Skjervold, Skatval		10.7899	63.4842
ingen funn	TRØ	6. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Trøite	Stor lupineng ved Stjørdalselva	11.0892	63.4625
ingen funn	TRØ	6. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Trøite, ved Stjørdalselva		11.0897	63.4625
ingen funn	TRØ	7. sep. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Vikanvegen, Stjørdal		10.8857	63.4844
ingen funn	TRØ	18. sep. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Vinge, Skatval		10.7856	63.4929
ingen funn	TRØ	12. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Stjørdal	Østre strandeng, Sandfærhus		10.9105	63.4504
ingen funn	FØ	3. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Verdal	Ørin N.	Ruderat veikant med kløver	11.4607	63.8015
ingen funn	FØ	3. jul. 2013	Nord-Trøndelag	Verdal	Ørin S.	Strandeng med kløver, ruderatmark	11.4461	63.7963
ingen funn	TRØ	27. jun. 2013	Nord-Trøndelag	Vikna	Salbu, Borgan		10.9050	64.9725
ingen funn	JOG	30. aug. 2013	Rogaland	Hjelmeland	Fister	Veikant	6.1151	59.2103
ingen funn	GHA&KW	19. jun. 2013	Rogaland	Hå	Brusand	Strandeng	5.7652	58.5317
ingen funn	GHA&KW	13. jun. 2013	Rogaland	Hå	Ogna Kirke		6.1055	58.5207
ingen funn	AS	11. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Balestrand	Dragsvik	Veikant	6.5634	61.2157
ingen funn	AS	11. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Balestrand	Kallestad	Veikant	6.5415	61.1446
ingen funn	AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Leikanger	Neset	Veikant	6.7053	61.1906
ingen funn	AS	11. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Leikanger	Njøs	Eng	6.8621	61.1787
ingen funn	AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Haugen_Luster	Veikant	7.3783	61.2722
ingen funn	AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Kjøgjeli	Veikant	7.3579	61.2786
ingen funn	AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Ornes	Eplehage	7.3137	61.2990
ingen funn	AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Solvorn	Veikant	7.2520	61.3037

ingen funn		AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Urnes stavkirke	Eng	7.3237	61.2986
ingen funn		AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Luster	Utstå	Veikant	7.3324	61.2874
ingen funn		AS	11. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Sogndal	Fardal	Eng	7.0229	61.1928
ingen funn		AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Sogndal	Fatlaberga 1	Veikant	6.9103	61.1620
ingen funn		AS	10. sep. 2013	Sogn og Fjordane	Sogndal	Fatlaberga 2	Veikant	6.9054	61.1661
ingen funn		TRØ		Sør-Trøndelag	Selbu	Vikaengene		11.0092	63.2261
ingen funn		TRØ		Sør-Trøndelag	Selbu	Årsøya		11.0177	63.2276
ingen funn		FØ	1. jul. 2013	Sør-Trøndelag	Trondheim	Grønlia	Blomstereng	10.4339	63.4467
ingen funn		FØ	8. jul. 2013	Telemark	Porsgrunn	Eidager sandtak	Sandtak	9.6980	59.1220
ingen funn		FØ	8. jul. 2013	Telemark	Porsgrunn	Hellås	Berg, kalkfuruskog	9.6946	59.0662
ingen funn		FØ	8. jul. 2013	Telemark	Seljord	Heggenes	Berg, rasmark	8.7833	59.4405
ingen funn		FØ	8. jul. 2013	Telemark	Skien	Nenset	Sandtak	9.6257	59.1718
ingen funn		GHA&KW	18. jun. 2013	Vest-Agder	Lindesnes	Lindesnes fyr		7.0468	57.9825
ingen funn		GHA&KW	5. jul. 2013	Vestfold	Horten	Bastøya	Kultureng og beite	10.5237	59.3803
bakkehumle	♀A	GHA&KW	3. jul. 2013	Vestfold	Horten	Innkjørsel til Langgrunn	Frisk natureng	10.4724	59.3930
bakkehumle	2 ♀A	FØ	9. jul. 2013	Vestfold	Horten	Løvøya	Tørrberg, skogkant	10.4408	59.4501
bakkehumle	♀	GHA&KW	30. jun. 2013	Vestfold	Horten	Løvøya	Veikant	10.4381	59.4478
bakkehumle	♀, ♀A	GHA&KW	3. jul. 2013	Vestfold	Horten	Midgardsveien til Langgrunn	Skrotemark, veikant	10.4693	59.3887
bakkehumle	♀	GHA&KW	29. jul. 2013	Vestfold	Horten	Nykirke	Skrotemark ved brannstasjon	10.3756	59.4249
bakkehumle	♀, ♀A	GHA&KW	4. aug. 2013	Vestfold	Lardal	Brufoss, vei til hogstfelt	Hogstflate	9.9784	59.3939
ingen funn		GHA&KW	4. aug. 2013	Vestfold	Lardal	Hogstflate sør for Brufoss	Hogstflate	9.9848	59.4092
bakkehumle	♀, ♀A, ♂	GHA&KW	4. aug. 2013	Vestfold	Lardal	Hvål-Bjertnes	Veiskråning	9.9588	59.3711
bakkehumle	♀, ♀A, ♂	GHA&KW	mange besøk	Vestfold	Larvik	Bommestad	Skrotemark med mye gjerdevikke	10.1004	59.1025
ingen funn		GHA&KW	30. jul. 2013	Vestfold	Larvik	Hedrum Kirke	Veikant	10.0546	59.1460
bakkehumle	♀	GHA&KW	mange besøk	Vestfold	Larvik	Lindhjemveien 418	Veikant, skog, blåbær	10.1264	59.0907
bakkehumle	♀	GHA&KW	30. jul. 2013	Vestfold	Larvik	Liverødveien 97-324	Veikant	10.0742	59.1952
bakkehumle	♀, ♀A	GHA&KW	30. jul. 2013	Vestfold	Larvik	Sundet ved Åsrumvannet	Rødskløvereng med timotei	10.0543	59.1568
ingen funn		GHA&KW	7. jul. 2013	Vestfold	Sandefjord	Foksrød bak Obs	Skrotemark med mye rødskløver	10.2108	59.1835
bakkehumle	♀	GHA&KW	28. jun. 2013	Vestfold	Sandefjord	Himberg, Furustadveien 170	Hage	10.1354	59.1034
kløverhumle	♀	GHA&KW	28. jun. 2013	Vestfold	Sandefjord	Himberg, Furustadveien 170	Hage	10.1354	59.1034
bakkehumle	♀	GHA&KW	mange besøk	Vestfold	Sandefjord	Kjær gård, Jåberg	Skogskant/hogstflate	10.1546	59.1139
bakkehumle	♀A	GHA&KW	1. jul. 2013	Vestfold	Sandefjord	Kullerud, Foksrød	Skrotemark	10.2173	59.1766
bakkehumle	♀	GHA&KW	19. mai. 2013	Vestfold	Sandefjord	Torpveien 114	Veikant jordbrukslandskap	10.2493	59.1854
bakkehumle	3 ♀A	FØ	9. jul. 2013	Vestfold	Tjøme	Hellesmo	Tørrang	10.4027	59.0730

ingen funn		FØ	9. jul. 2013	Vestfold	Tjøme	Sønstegård	Strandeng	10.4435	59.0655
ingen funn		JOG	27. aug. 2013	Vestfold	Tjømme	Moutmarka	Mosaikk av ulike landskapstyper	10.3961	59.0719
ingen funn		FØ	9. jul. 2013	Vestfold	Tjømme	Moutmarka nedre	Strandeng, kløvereng	10.4010	59.0723
bakkehumle	♀	GHA&KW	12. jul. 2013	Vestfold	Våle	Bjuneveien 11-297	Veikant	10.3244	59.3477
bakkehumle	♀	GHA&KW	12. jul. 2013	Vestfold	Våle	Knapstad	Åkerkant/beite	10.3332	59.3893
bakkehumle	♀	GHA&KW	12. jul. 2013	Vestfold	Våle	Kåpeveien 237	Rødkløvereng, kulturmark	10.2991	59.3720
bakkehumle	♀, ♀A	GHA&KW	3. jul. 2013	Vestfold	Åsgårdstrand	Åsgårdstrandveien 606	Skrotemark/veikant ned mot strand	10.4803	59.3429
bakkehumle	♀, ♀A, ♂	GHA&KW	1. jul. 2013	Vestfold	Larvik	Danebo ved E18	Skrotemark	10.1379	59.1255

Vedlegg 8. Humleobservasjoner fra prosjektene PolliClover, Naturindeks og SIS WP2, undersøkt gjennom sommeren 2013. Under "Kaste" står ♀ for dronning, ♀A for arbeider og ♂ for hann. Ettersom hver lokalitet ble besøkt 3 til 4 ganger i løpet av sesongen, avhengig av prosjekt, er ikke negative funn angitt med dato.

Art	Kaste	Fylke	Kommune	Lokalitet	Dato	Long.	Lat.
Naturindeks for Norge 2013:							
ingen funn		Buskerud	Drammen	1810		10.2898	59.6814
ingen funn		Nord-Trøndelag	Frosta	2134		10.7172	63.5667
ingen funn		Nord-Trøndelag	Namdalseid	2338		11.3578	64.2313
ingen funn		Nord-Trøndelag	Namsskogan	2842		13.1694	64.9115
ingen funn		Nord-Trøndelag	Snåsa	2638		12.4699	64.2548
ingen funn		Nord-Trøndelag	Steinkjer	2336		11.3997	63.9089
ingen funn		Nord-Trøndelag	Steinkjer	2337		11.3789	64.0701
ingen funn		Nord-Trøndelag	Steinkjer	2437		11.7472	64.0788
ingen funn		Nord-Trøndelag	Verdal	2435		11.7844	63.7563
ingen funn		Rogaland	Bjerkreim	405		6.0515	58.6328
ingen funn		Rogaland	Gjesdal	406		6.0101	58.7925
ingen funn		Rogaland	Hjelmeland	508		6.2366	59.1333
ingen funn		Rogaland	Karmøy	210		5.2145	59.3852
ingen funn		Rogaland	Rennesøy	308		5.6158	59.0895
ingen funn		Rogaland	Stavanger	307		5.6595	58.9300
ingen funn		Rogaland	Suldal	610		6.4674	59.4738
ingen funn		Sør-Trøndelag	Bjugn	1936		9.9378	63.8651
ingen funn		Sør-Trøndelag	Malvik	2133		10.7413	63.4056
ingen funn		Sør-Trøndelag	Midtre Gauldal	1930		10.1054	62.8995
ingen funn		Sør-Trøndelag	Midtre Gauldal	2030		10.4584	62.9113
ingen funn		Sør-Trøndelag	Rissa	1934		9.9950	63.5433
ingen funn		Sør-Trøndelag	Rissa	2035		10.3295	63.7164
ingen funn		Sør-Trøndelag	Selbu	2232		11.1226	63.2547
ingen funn		Sør-Trøndelag	Skaun	1932		10.0509	63.2214
ingen funn		Sør-Trøndelag	Trondheim	2033		10.3820	63.3944
ingen funn		Vest-Agder	Audnedal	802		7.3852	58.2322
ingen funn		Vest-Agder	Audnedal	803		7.3505	58.3924
ingen funn		Vest-Agder	Farsund	602		6.7783	58.1943
ingen funn		Vest-Agder	Flekkefjord	603		6.7409	58.3543
ingen funn		Vest-Agder	Kvinesdal	705		6.9722	58.6939
ingen funn		Vest-Agder	Lindenes	701		7.1172	58.0535
ingen funn		Vest-Agder	Mandal	801		7.4195	58.0719
ingen funn		Vest-Agder	Sirdal	604		6.7031	58.5143
ingen funn		Vest-Agder	Sirdal	707		6.8973	59.0140
ingen funn		Vest-Agder	Songdalen	902		7.6892	58.2500
ingen funn		Vest-Agder	Søgne	901		7.7222	58.0897
ingen funn		Vestfold	Holmestrand	1809		10.2859	59.5194
ingen funn		Vestfold	Larvik	1706		10.0399	59.0245
ingen funn		Vestfold	Larvik	1707		10.0427	59.1865
ingen funn		Vestfold	Re	1808		10.3346	59.3593
ingen funn		Vestfold	Stokke	1807		10.3305	59.1972
SIS WP2:							
bakkehumle	1♀A	Buskerud	Kongsberg	Contr-2-16	28. jun. 2013	9.8060	59.5863
bakkehumle	1♀A	Buskerud	Kongsberg	Contr-2-17	30. jul. 2013	9.8067	59.5858
bakkehumle	1♀A	Buskerud	Nedre Eiker	Contr3-4	25. aug. 2013	10.0882	59.7590
bakkehumle	1♀A	Buskerud	Øvre Eiker	ClovMed4-20	18. jun. 2013	9.9215	59.7478

ingen funn		Buskerud	Øvre Eiker	Dist3-5	27. aug. 2013	9.8425	59.6992
bakkehumle	1♀A	Buskerud	Øvre Eiker	Med4-22	28. aug. 2013	9.8371	59.7259
ingen funn		Telemark	Bø	Close1-10		8.9927	59.4174
bakkehumle	1♀A	Telemark	Bø	Close2-29	24. jul. 2013	9.0982	59.4148
ingen funn		Telemark	Bø	ClovMed1-10		8.8848	59.4219
ingen funn		Telemark	Bø	ClovMed2-11	20. jun. 2013	9.0496	59.3952
bakkehumle	1♀A	Telemark	Bø	ClovMed2-27	20. jun. 2013	9.0407	59.4116
ingen funn		Telemark	Nome	Contr1-10		9.2036	59.2937
bakkehumle	1♀A	Telemark	Sauherad	Close3-2	22. aug. 2013	9.2450	59.3903
bakkehumle	2♂	Telemark	Sauherad	Close3-9	22. aug. 2013	9.2731	59.3843
ingen funn		Telemark	Sauherad	ClovMed3-10		9.1305	59.4056
bakkehumle	1♀A	Telemark	Sauherad	Med1-13	25. jul. 2013	9.1567	59.4115
bakkehumle	1♀A	Telemark	Sauherad	Med2-15	22. aug. 2013	9.2191	59.3744
bakkehumle	1♂	Telemark	Sauherad	Med2-20	22. aug. 2013	9.2158	59.3778
bakkehumle	1♀A	Telemark	Sauherad	Med3-7	26. jul. 2013	9.2908	59.4133
bakkehumle	1♂	Telemark	Sauherad	Med3-7	23. aug. 2013	9.2908	59.4133
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Andebu	ClovContr3-15	25. jun. 2013	10.1664	59.2646
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Andebu	Contr5-4	24. jul. 2013	10.1561	59.3562
ingen funn		Vestfold	Holmestrand	Contr4-10		10.1724	59.5276
ingen funn		Vestfold	Sande	Close4-10		10.2989	59.5532
bakkehumle	1♂	Vestfold	Sande	ClovContr1-21	23. aug. 2013	10.2169	59.6298
ingen funn		Vestfold	Sande	Med5-10		10.3198	59.5437
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Sandefjord	ClovMed5-3	28. jun. 2013	10.2474	59.1803
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Svelvik	Dist5-4	23. jul. 2013	10.3524	59.6811

PolliClover:

ingen funn		Vestfold	Holmestrand	RedTreat4		10.2933	59.4599
ingen funn		Vestfold	Re	RedCon2		10.3150	59.4381
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Re	RedCon5	9. jul. 2013	10.1406	59.4135
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Re	RedTreat1	31. jul. 2013	10.2464	59.3844
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Re	RedTreat3	29. jul. 2013	10.3707	59.3719
ingen funn		Vestfold	Sande	RedCon1		10.2059	59.6139
ingen funn		Vestfold	Stokke	RedCon3		10.1862	59.2534
bakkehumle	1♀A	Vestfold	Tønsberg	RedTreat2	15. jul. 2013	10.4349	59.2936

Norsk institutt for naturforskning (NINA) er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen naturforskning. Vår kompetanse utøves gjennom forskning, utredningsarbeid, overvåking og konsekvensutredninger.

NINAs primære aktivitet er å drive anvendt forskning. Stikkord for forskningen er kvalitet og relevans, samarbeid med andre institusjoner, tverrfaglighet og økosystemtilnærming. Offentlig forvaltning, næringsliv og industri samt Norges forskningsråd og EU er blant NINAs oppdragsgivere og finansieringskilder.

Virksomheten er hovedsakelig rettet mot forskning på natur og samfunn, og NINA leverer et bredt spekter av tjenester gjennom forskningsprosjekter, miljøovervåking, utredninger og rådgiving.

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: Postboks 5685 Sluppen, 7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Høgskoleringen 9, 7034 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00, Telefaks: 73 80 14 01

E-post: firmapost@nina.no

Organisasjonsnummer 9500 37 687

<http://www.nina.no>

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger

